

Плясун О.М., студ.

ПОНЯТТЯ АВТОРСЬКОЇ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

У статті проаналізовано можливі підходи до поняття авторської мовної свідомості з мовознавчого погляду. Розглянуто лінгвістичну природу поняття "символ" та її проєкцію на деякі характеристики ідіостилю О. Довженка.

Ключові слова: мовний символ, мовна свідомість, мовотворчість О. Довженка.

Дослідження мовосимволів, їх функціонування в авторському тексті - важливе та актуальне питання вітчизняних і зарубіжних філологічних студій. Аналіз вербалізованих символів як доміантних характеристик тексту дозволяє реконструювати мовну свідомість автора. Як відомо, природу *мовної особистості* досліджували Г. Богін, І. Бодуен де Куртене, Л. Вайсгербер, Т. Винокур, С. Воркачов, В. Вундт, П. Гриценко, Г. Єйгер, Ю. Караулов, В. Наумов, І. Раппопорт, О. Селіванова, І. Синиця, К. Фосслер, О. Шахматов, Г. Шпет, Г. Штейнталь та ін. Проте сам термін вперше був запропонований у лінгвістиці В. Виноградовим у 30-х роках ХХ ст.

Поняття *мовна свідомість* неодноразово було об'єктом наукових досліджень О. Ахманової, О. Белобородова, О. Блінової, В. Виногорова, В. Фон Гумбольдта, В. Карасика, І. Привалової, Ф. де Соссюра, Є. Тарасова, Т. Ушакової, Ю. Шевельова, Г. Яворської та ін.

Під *мовною особистістю* ми розуміємо індивіда, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття ним текстів та вирізняються рівнем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності.

Зауважимо, мовну особистість досліджують у різних аспектах. Учені звертають увагу передусім на психолінгвістичні, лінгводидактичні, лінгвокогнітивні та ін. чинники. Так, І. Сусов розглядає поняття мовної особистості у психолінгвістичному аспекті, зазначаючи, що "особистість володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямовувати в необхідному напрямку розвиток дискурсу. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо. Людина входить у комунікацію як особистість з усіма властивими їй рисами" [10, с. 11].

Новою для свого часу була ідея, запропонована Ю. Карауловим про те, що "за кожним текстом стоїть мовна особистість" [6, с. 13]. Це заперечувало традиційні лінгвістичні погляди, відповідно до яких за кожним текстом стоїть система мови. Так, учений визначає мовну особистість як "особистість, виражену в мові (текстах) і через мову", "реконструйовану в основних своїх рисах на базі мовних рис" [6, с. 13]. Для Ю. Караулова мовна особистість є сукупністю здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею текстів, які розрізняються за: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю [6]. Окрім того, в дослідженні Ю. Караулова представлено три ступені абстракції в лінгвістичному підході до мови: 1) найвищий ступінь абстракції – це мова взагалі, де людина "розчиняється" в її властивостях, виявляються мовні універсалії, генетична здатність людини до вивчення мови – людина розглядається як *homo sapiens*, як вид, що відрізняється від інших видів живого світу; 2) на нижчому рівні абстракції мова розглядається як національна зі своїми специфічними ознаками; 3) на найнижчому рівні мова усвідомлюється як мова окремого індивіда, яка виявляється в конкретному тексті [6, с. 20-22].

Лінгвокогнітивний підхід до аналізу мовної особистості репрезентує дослідження О. Гапченко. На думку філолога, "мовна свідомість – це особливий механізм, який забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знаннями про світ" [2, с. 31]. Окрім того, лінгвіст наголошує, що індивідуальна свідомість розвивається разом із особистістю, відображаючи при цьому її неповторні риси. Особливо важливим є врахування особливостей індивідуальності мовної особистості при аналізі художніх текстів.

Цілком логічно, що мовна свідомість відображає не лише особливості індивідуального світобачення мовців, а й специфіку національного менталітету, що закріплено в культурно-етнічних мовних стереотипах, фразеологічних одиницях, мовних формулах тощо [2].

Зауважимо й на тезі Ю. Караулова, яка ілюструє сучасний підхід до питання мовної свідомості: "Саме словосполучення *мовна свідомість* орієнтує нас на те, що "мова" в цій парі сприймається як інструмент, як набір таких мовних структур, за допомогою яких формується своєрідне "вікно", крізь яке ми можемо "зазирнути" у свідомість", тому "термін мовна свідомість можна вважати загальноприйнятим, чого не можна сказати про його зміст" [6].

На творчому характері мовної особистості наголошував В. Виноградов, стверджуючи, що "мовна творчість особистості – наслідок виходу її з усіх концентричних кіл, що звужуються, тих колективних суб'єктів, форми яких вона має, творчо їх засвоюючи" [1]. Окрім того, В. Виноградов, розглядаючи поняття *мовної особистості* у зв'язку з дослідженням "систем мовлення" літературних творів, детально досліджував мову художньої літератури та зосередив увагу на індивідуальній мовленнєвій структурі. Як зазначає вчений, в художньому творі мовлення персоніфіковане, перехід від нього до мови взагалі є неможливим. Персоніфіковане мовлення виводить на мовну особистість, показовими для характеристики якої є "види словесності", що ними оперує персонаж

художнього твору (прецедентні феномени, оповідання, анекдоти, каламбури та ін.) [1].

Лінгвостилістичний аспект дослідження поняття мовної особистості представлено також Л. Домилівською, яка зауважує: "надзвичайно актуальними видаються питання, пов'язані з аналізом мовної особистості у зв'язку з ідіостильовими домінантами, що дозволяють сконцентруватися на проблемі пояснювальної мовної здатності в інтерпретації функціонування контекстних домінант мовотворчості художника слова" [5, с. 17]. Отже, наголошується на зв'язку мовної особистості з ідіостилем автора. Оскільки "за кожним текстом стоїть мовна особистість, яка володіє системою мови", то цілком логічною є думка про те, що "розв'язання проблеми реалізації мовної особистості в лінгвостилістичному аспекті узгоджується із системною репрезентацією ідіостильових домінант в авторському тексті" [5, с. 22].

Важливою для реконструкції мовної особистості автора є також думка Л. Гнатюк про те, що "в кожного самобутнього автора свій життєвий досвід, своє сприйняття дійсності й способи відображення її, з якими тісно пов'язані теми, задуми, ідеї, властиві саме цьому митцеві" [3, с. 17]. Таким чином, означені погляди вкотре підкреслюють продуктивність аналізу домінантних ідіостильових характеристик тексту при реконструкції вербалізованої *свідомості* автора.

Наведені вище психолінгвістичні, лінгвокогнітивні та лінгвостилістичні аспекти дослідження мовної особистості дозволяють стверджувати, що кожна мовна особистість володіє унікальним індивідуальним стилем. Так, наприклад, домінантними ознаками ідіостилю О. Довженка є використання мовосимволів. У цьому контексті видається доцільним з'ясувати, що саме розуміємо під поняттям *символ*.

О. Потебня зазначає, що "символ – це стійке, строго диференційоване за змістом уявлення, що викликає постійне коло асоціацій у певній поетичній системі" [9, с. 86]. Дослідник протиставляє мовний знак символіві. Він зауважує, що "символ – насамперед знак і тільки в певному смислі можна говорити про

їхню синонімічність, адже не кожен знак є символом" [9, с. 89]. Натомість О. Лосєв розглядає символ як соціально-культурний знак, зміст якого є ідеєю, що "тлумачиться інтуїтивно і не виражається словесно" [7, с. 121]. Аналізуючи мовний символ, ми маємо врахувати когнітивний (наявність мовної свідомості) та культурологічний аспекти дослідження, адже мовний символ – це ще й "механізм пам'яті культури" [8, с. 162].

Безумовно, за допомогою мовних символів видається можливою реконструкція мовної особистості автора. Так, досить показовим для аналізу мовної особистості О. Довженка є функціонування мовосимволу "ріка" в кіноповісті "Зачарована Десна". Зокрема, серед тропеїстичних характеристик мовосимволу "**ріка**" в кіноповісті О. Довженка важливу роль відіграють епітети, які дозволяють проаналізувати мовну особистість автора: "*одна лише Десна зосталася **нетлінною** у стомленій уяві*"; "*святая, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій*". Наведені епітети вказують на те, що автор любить рідну ріку, пов'язує Десну зі спогадами свого дитинства, які є для нього сакральними.

Мовна особистість О. Довженка сповнена любові до Десни, пошани до милої серцю ріки. Це виявляється в численних персоніфікованих звертаннях: "*Благословенна будь, **моя незаймана дівце Десно***".

На підставі проведеного дослідження можемо стверджувати, що дослідження естетичної природи авторського художнього тексту дозволяє зрозуміти інтенції ні сутності мовної особистості, а також визначити лінгвокультурні доміанти ідіостилю автора. Однією з головних характеристик ідіостилю О. Довженка є використання мовосимволів, зокрема символу "**ріка**". Таким чином, аналіз мовної символіки аргументує ідею про індивідуальну неповторність автора, дозволяє визначити його творчу концепцію і пізнати, оцінити мовноестетичний потенціал, зреалізований письменником.

1. Виноградов В.О. символика А. Ахматовой [Электронный ресурс] / В. Виноградов. – Режим доступа к докум. : http://imwerden.de/pdf/vinogradov_o_symbolike_akhmatovoj_1922.pdf

2. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних

досліджень / О. Гапченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2011. – № 22. – С. 31-34. 3. Гнатюк Л.П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : монографія / Л.П. Гнатюк. – К. : Київський університет, 2010. – 446 с. 4. Довженко О.П. Зачарована Десна: щоденник, кіноповісті, оповідання / О.П. Довженко; вступ. ст. та примітки Р.М. Корогодського; худож.-оформлювач Б.П. Бублик – Х. : Фоліо, 2012. – 603 с. – (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри). 5. Домилівська Л.В. Мовний світ Юрія Яновського : Монографія / Людмила Домилівська; за ред. Л.І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2011. – 196 с. 6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с. 7. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / Лосев А. Ф. – 2-е изд., испр. – М. : Искусство, 1995. – 320 с. 8. Лотман Ю. Символ в системе культуры : статья по семиотике искусства / Лотман Ю.С. – СПб. : [б. и.], 2002. – 213 с. 9. Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре : собр. тр. / А.А. Потебня / сост., подгот. текстов, ст., коммент. А.П. Топорков. – М. : Лабиринт, 2000. – 479 с. 10. Сусов И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система / И.П. Сусов // Языковое общение: Процессы и единицы. – Калининград, 1988. - С. 7-13.

1. Vinogradov V.O simbolike A. Ahmatovoj [Jelektronnyj resurs] / V. Vinogradov. – Rezhim dostupa k dokum. : http://imwerden.de/pdf/vinogradov_o_simbolike_ahmatovoj_1922.pdf
 2. Gapchenko O. Movna svidomist' ljudini jak ob'ekt lingvistichnih doslidzhen' / O. Gapchenko // Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu im. T. Shevchenka: Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'kloristika. – 2011. – № 22. – S. 31-34. 3. Gnatjuk L.P. Movnij fenomen Grigorija Skovorodi v konteksti staroukraïns'koï knizhnoï tradiciï : monografija / L.P. Gnatjuk. – K. : Kiivs'kij universitet, 2010. – 446 s. 4. Dovzhenko O.P. Zacharovana Desna: shhodennik, kinopovisti, opovidannja / O.P. Dovzhenko; vstup. st. ta primitki R.M. Korogods'kogo; hudozh.-oformljuvach B.P. Bublik – H. : Folio, 2012. – 603 s. – (Shkil'na b-ka ukr. ta svit. lit-ri). 5. Domilivs'ka L.V. Movnij svit Jurija Janovs'kogo : Monografija / Ljudmila Domilivs'ka; za red. L.I. Shevchenko. – K. : VPC "Kiivs'kij universitet", 2011. – 196 s. 6. Karaulov Ju.N. Russkij jazyk i jazykovaja lichnost'. / Jurij Nikolaevich Karaulov. – M. : Nauka, 1987. – 264 s. 7. Losev A.F. Problema simvola i realisticheskoe isskustvo / Losev A.F. – 2-e izd., ispr. – M. : Iskustvo, 1995. – 320 s. 8. Lotman Y. Simvol v sisteme kul'tury : stat'ja po semiotike isskustva / Lotman J.S. – SPb. : [b. i.], 2002. – 213 s. 9. Potebnja A.A. Simvol i mif v narodnoj

kul'ture : sobr. tr. / A.A. Potebnja / sost., podgot. tekstov, st., komment. A.P. Toporkov. – M. : Labirint, 2000. – 479 s. 10. Susov I.P. Dejatel'nost', soznanie, diskurs i jazykovaja sistema / I.P. Susov // Jazykovoje obshhenie : Processy i edinicy. – Kaliningrad, 1988. -S. 7-13.

Plyasun O.M. The Symbol in the language consciousness of O. Dovzhenko: text dimension.

This article describes modern linguistic problems, connected with determination of individual style. The author examines this linguistic category through the primary language and aesthetic paradyghms.

The article deals also with theoretical problems of definition of individual style. This research work represents the dominant position of language in the reconstruction of author's text' art extent.

This research is coordinated with modern investigations, honoured to study the place of the word-symbols and their functions in the literary language, especially in individual author's style.

The primary interest of this article is the analysis of O. Dovzhenko' language personality. The author analyses interactive aspect of linguistic units as a main feature of O. Dovzhenko' linguistic art. Dynamical linguistic nature explains the potential for symbolization of different phenomena, so this research deals with theoretical problems of understanding art author's consciousness through the analysis of individual language dominants. Language material represents O. Dovzhenko' language personality, who is expounded through modern interpretative methods.

Key words: language symbol, language consciousness, O. Dovzhenko' language creativity.

Плясун О.Н. Символ в языковом сознании О. Довженко: текстовое измерение.

В статье проанализированы возможные подходы к понятию авторского языкового сознания в языковедческом аспекте. Рассмотрено лингвистическую природу понятия "символ" и ее проекцию на некоторые характеристики идиостиля А. Довженко.

Ключевые слова: языковой символ, языковое сознание, языкотворчество А. Довженко.